

NUŽNOST EKONOMSKOG RAZVOJA U SVETLU DUHOVNIH VREDNOSTI: MOGUĆNOSTI I IZAZOVI⁴

Sažetak: *Ozbiljan planetarni problem – socioekonomske nejednakosti, pitanje raspodele i preraspodele novostvorene vrednosti, prisutan je u ekonomiji od njenog nastanka dosežući velike razmere u 21. veku, posebno u razvijenim državama gde su svetski finansijski i politički centri moći. Pretpostavka je da će tema istraživanja pokrenuti važno i kompleksno pitanje odnosa materijalnog (ekonomskog razvoja) i nematerijalnog (duhovnih vrednosti), otvarajući prostor interdisciplinarnom pristupu: ekonomija, filozofija, sociologija, religija. Pitanje je, i kakav je uticaj na ovaj problem imao najveći (ili, jedan od najvećih) civilizacijskih iskoraka – susret Judeja i Jelina u antička vremena, u svetlu susreta teologije i filozofije. Direktna proporcija ekonomskih nejednakosti i kontrole kapitala od strane velikih korporacija, otvara pitanje: da li je tehničko-tehnološki progres ceo dvadeseti vek vodio ekonomskom napretku, ka opštem blagostanju, ili je vodio stvaranju nejednakosti? Praksa državu vidi kao krivca, u smislu da država ne funkcioniše kako treba, omogućavajući pojedincima da otimaju od drugih i prave enormna bogatstva. Da li zlo/upotreba države od strane korporacija otvara vrata teoriji Maltusa – potreba ratova i prirodnih katastrofa u interesu krupnog kapitala? Nejednakosti kao posledica korupcije, odnosno ne funkcionisanja države, su antipod potrebi i smernicama funkcionisanja države – pojašnjava Žan Žak Ruso! Duhovni razvoj, po učenju Ruske pravoslavne crkve (T. Ševkunov), kao osnovnu, polaznu vrednost ukupnog razvoja društva uzima dostojanstvo čoveka, kao vrednost preduslov svim ostalim vrednostima, što nije slučaj kod ekonomskog razvoja. Pad Berlinskog zida i duboki društveno-politički zaokreti Kine označili su definitivni odlazak u prošlost centralno planske privrede, širom otvarajući vrata „tržišnom galimatijasu“ u kojem ekonomija trijumfuje nad humanošću. Trijumfuje kapital nad radom!? Trijumfuju pojedinačni interesi nad opštim.*

ključne reči: ekonomski razvoj, duhovne vrednosti, svet, dostojanstvo.

THE NECESSITY OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE LIGHT OF SPIRITUAL VALUES: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Abstract: *A serious planetary problem – socioeconomic inequalities, the issue of distribution and redistribution of newly created value, has been present in the economy*

1 Institut društvenih nauka, Beograd, kelovic1967@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-0686-3486.

2 Institut društvenih nauka, Beograd, sstanic@idn.org.rs, ORCID: 0009-0004-7546-7374.

3 Poslovni i pravni fakultet, Beograd, osholemio@gmail.com, ORCID:0009-0002-7935-0558.

4 Rad je deo Istraživačkog programa Instituta društvenih nauka za 2025 godinu, uz podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

since its inception, reaching large proportions in the 21st century, especially in developed countries where the world's financial and political power centers are. The premise is that the research topic will raise an important and complex issue of the relationship between material (economic development) and immaterial (spiritual values), opening up space for an interdisciplinary approach: economics, philosophy, sociology, religion. The question is, what impact did the greatest (or, one of the greatest) civilizational leaps have on this problem – the meeting of Judea and Jeline in ancient times, in the light of the meeting of theology and philosophy. The direct proportion of economic inequalities and the control of capital by large corporations opens the question: did technical and technological progress throughout the twentieth century lead to economic progress, towards general well-being, or did it lead to the creation of inequality? The practice sees the state as the culprit, in the sense that the state is not functioning properly, allowing individuals to steal from others and make enormous fortunes. Does the evil/use of the state by corporations open the door to the theory of Malthus – the need for wars and natural disasters in the interests of big capital? Inequalities as a consequence of corruption, i.e. non-functioning of the state, are antithetical to the need and guidelines of the functioning of the state – explains Jean-Jacques Rousseau! Spiritual development, according to the teachings of the Russian Orthodox Church (T. Shevkunov), as a basic, starting value of the overall development of society, takes human dignity as a value that is a precondition for all other values, which is not the case with economic development. The fall of the Berlin Wall and China's deep socio-political changes marked a definite departure from the past of the centrally planned economy, opening wide the door to "market gibberish" in which economy triumphs over humanity. Capital triumphs over labor!? Individual interests triumph over the general.

Key words: economic development, spiritual values, world, dignity

Uvod

Da postoji duboka provalija između duhovnih i materijalnih vrednosti, odnosno duhovnog i materijalnog razvoja u današnjoj civilizaciji/ama, svedoče brojni primeri, odnosno problemi većim delom na strani razvijenih država.

Nikada u svetu tehnika i tehnologija nije bila razvijenija, savršenija, nikada se nije više proizvodilo hrane, ali nikad više stanovništva u svetu nije umiralo zbog gladi i bolesti povezanih sa glađu.

Šta gura ekonomski razvijeni svijet u probleme, u ratove, u veštački izazivane pandemije, odnosno, šta ih tera u nemir? Ili, šta uzrokuje ekonomsko urušavanje razvijenih zemalja? Simptomi su brojni: loš ekonomski razvoj i rast, uvećavanje dugova, rast nezaposlenosti i socioekonomskih nejednakosti, starenje populacije, asocijalno ponašanje (Ferguson, 2016).

U savremenim društvima ekonomski rast i profit prevladavaju nad etičkim, kulturnim i duhovnim aspektima života, što dovodi do problema kao što su gubitak identiteta, moralna dekadencija, socijalne nejednakosti i ekološki problemi, jer se vrednosti koje promovisu ne uklapaju sa ljudskim potrebama za duhovno ispunjenje i moralni razvoj.

Duhovne vrednosti mogu imati značajnu ulogu u ekonomskom razvoju posebno kad je reč o radnoj etici u proizvodnoj sveri, gde su vrednosti: korektnost,

poštenje, marljivost, disciplina i odgovornost direktno povezane sa većom efikasnošću i produktivnošću rada, ali, ništa manje principi etike nisu važni i u neproizvodnoj sferi/sektoru.

Kako je isticao sociolog Veber (Maks Veber) protestantska radna etika je bila vrlo važan faktor u razvoju kapitalizma u zemaljama zapada.

Kad je reč o nužnosti ekonomskog razvoja u svetlu duhovnih vrednosti, duhovne vrednosti treba posmatrati sa dva aspekta, i to, njihovu ulogu kada je reč o proizvodnoj sveri ili stvaranju novih vrednosti, i drugi aspekt, značaj i uloga duhovnih vrednosti u sveri upravljačkog i vlasničkog sektora koji ima presudnu ulogu u raspodeli novostvorenih vrednosti. Istraživanje je fokusirano na ovaj drugi aspekt, na one koji odlučuju o raspodeli i preraspodeli novostvorenih vrednosti, mada neki naglašavaju da: „dobro društvo ne zahteva jednakost u raspodeli dohotka“ (Galbrajt, 1997: 54). Da, etika ne podrazumeva nužnu jednakost.

Savremeni čovek, i pored tehnološkog napretka i materijalnog blagostanja, ostaje u potrazi za smislom i unutrašnjim mirom. Upravo zato ekonomski razvoj lišen etičkog i duhovnog temelja može dovesti do paradoksa da rast proizvodnih kapaciteta ne znači i rast kvaliteta života.

Istraživanje postavlja pitanje da li je moguće uspostaviti ravnotežu između ekonomskih i duhovnih vrednosti, jer se čini da je odgovor na krize savremenog sveta upravo u njihovoj integraciji, a ne u isključivosti materijalnog napretka.

U literaturi nije retko mišljenje da bi potpuno jednaka pravila nagrađivanja u duhu čuvene Marksove maksime „od svakoga prema sposobnostima, svakome prema potrebama“ rezultirala većom motivacijom, međutim to praksa demantuje.

U praksi, kao posledica zloupotrebe raspodele novostvorene vrednosti, socioekonomske nejednakosti mogu se reflektovati višestruko – u pristupu resursima, bogatstvu, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i životnom standardu. Bilo bi interesantno pojasniti vezu duhovnih vrednosti i obrazovanja, i, kako zajedno utiču na ekonomski razvoj, ali zbog ograničenosti prostora, neće biti obrazlaganja.

Duhovne vrednosti često naglašavaju umerenost i odgovornost u korišćenju resursa što doprinosi održivom razvoju, jer smanjuju potrošački mentalitet koji iscrpljuje resurse i stvara ekološke i društvene probleme.

Praksa potvrđuje da društva koja imaju primetan socijalni kapital: izražne duhovne vrednosti koje promovišu međusobno poverenje i solidarnost, nisu sklona korupciji i spremna su da ulažu u dugoročne projekte, što direktno doprinosi ekonomskom rastu.

Ekonomija nauka podučava čoveka šta da proizvodi, kako, koliko i za koga (Samuelson, 1969), u svrhu sigurnijeg i lagodnijeg života i sopstvenog mira, dok, ipak, sve ekonomske procese konstantno prati nespokojsvo i neizvesnost u svetlu nemira.

Da se radi o ozbiljnim civilizacijskim problemima koje ekonomija sama ne može rešiti i da joj treba pomoć drugih nauka pre svega teologije i filozofije,

potvrđuje veliki srpski pjesnik i filozof Dučić, govoreći o mirnoći: „*Najveći problem čovekov, to je spokojstvo u životu. Spokojstvo je stoga jedino što je on večito tražio, i jedino što nikad nije našao. Sve velike vere i filozofije išle su za tim da čoveku najpre uliju u dušu spokojstvo. Drugim bićima je dovoljno da imaju hranu i prebivanje pa da budu spokojna, i čak radosna, a jedino čovek može postići i sva bogatstva i sve blagodeti, pa da ipak ostane nespokojan...*“ (Dučić, 2004: 353).

Problemi ekonomskog razvoja u svetlu dominacije materijalnih nad duhovnim vrednostima

Kao specifičan nematerijalni resurs za koji ne važi zakon opadajućih prinosa, znanje je glavni faktor u ukupnim razvojnim ekonomskim i društvenim procesima, ali primeri u praksi potvrđuju, da znanje bez vaspitanja, ili u koliko znanje ne prati duhovni razvoj, postaje ili može biti štetno/kontraproduktivno.

Zabluda je da se enormnim stvaranjem materijalnih dobara može unaprediti moralni nivo čovečanstva, jer svakodnevna praksa života drugačije svedoči (Vujović i ostali, 2020).

Sva otkrića nastaju zahvaljujući pojedincima i teorijskim naporima nauke, i samo su veštački dodaci prirodnim osobenostima i organima čoveka (na primer naočare, ozbiljan izum koji pomaže čulu vida). Svi izumi, inovacije, sprave i naprave, proširuju područje čovekove ogzosomatske evolucije, doprinoseći uvećanju „tela čovečanstva“, tj. opsega njegovih tehničko-tehnoloških mogućnosti (Besede Nobelovaca, 2001).

Međutim, po zakonima prirode duša ima primat, jer nama sprave ili mašine da pomaže rad duše! Da bi se telo održalo u celini i da bi njegovo kretanje i pokreti bili regulisani, duša takođe mora da se proširuje i nadograđuje, inače u suprotnom pojavljuju se velike teškoće, ravnoteža tela je ugrožena (Besede Nobelovaca, 2001).

Poteškoće ekonomske, socijalne i političke na jednom drugom nivou u narednim vremenskim periodima, odražavaju disproporciju između duše čovečanstva, skoro neizmenjene u odnosu na prvobitno stanje i njenog enormno uvećanog tela. *Zbog toga, smanjenje ove disproporcije, pojavljuje se kao nužnost očuvanja civilizacije.*

Pojedini istraživači aludiraju kako će vladajuću klasu u budućnosti sačinjavati ljudi koji poseduju najveća tehnička znanja i organizacijske sposobnosti, a ne vlasnici kapitala kako navodi Džejms Bernam (James Burnham) u (Dragičević, 1983). Po njemu ljudi sa tehničkim znanjima će nadmoćno kontrolisati sredstva za proizvodnju i imati najviše udjela u raspodjeli dobara proizvedenih tim sredstvima. Međutim, u literaturi ima tvrdnji da je ideja tehnokratske vlade definitivno propala, izgleda zbog pitanja: ko će i kako kontrolisati ceo naučno-tehnološki

napredak (Krutikov, 2025). Ali ovde se olako previđaju poluge vlasništva i sa njima povezani rizici i odgovornost, posebno pitanje raspodele i preraspodele novostvorene vrednosti!?

Ovde se nameću pitanja: šta je onda uzrok ekonomskih nejednakosti i ostalih ekonomskih i društvenih problema razvijenog Zapada? Zašto zapad izaziva ratove i nadire na ostale delove sveta, posebno na Afriku i Aziju? Zašto se ne ogradi, izoluje od njih i uživa u sopstvenom bogatstvu i blagostanju – na zapadu su svi finansijski centri moći, sedišta svih važnih svetskih organizacija i institucija, svi nobelovci, veštačka inteligencija? Da li može? Šta je sa religijom?

Međutim, tehnička i znanja uopšte, bez vaspitanja zapostavljajući duhovni razvoj čoveka, dovode do predhodno pominjane disproporcije, tj. otvaraju pitanje opstanka čovečanstva.

Pored dosta kritičkog stava prema tehnologijama i mrežama (Dugin, 2025): „Tehnologija u samoj svojoj prirodi nosi otrov materijalizma, eksploatacije, nasilja i, na kraju, poroka. Zamenjuje biće, stvarnost, rad, život, osećanje, moral, ljubav. Tehnologija je otuđenje i ne može ništa drugo nego da, pre ili kasnije, dovede do zamene stvarnog virtuelnim, do sveta totalne dezinformacije, simulakruma, elektronskih iluzija i do neposrednog uticaja na svest ljudi“, u istom radu, ipak navodi da je nemoguć život bez tehnologija i mreža, te da su potrebne sopstvene tehnologije-misleći na Rusiju, vraćajući se na, kao najvažniji aspekt vlasništvo i kontrolu novih tehnologija.

Smanjenje disproporcije između egzosomatskog i duhovnog razvoja predstavlja najširi okvir za opstanak čoveka kao bića koje za razliku od drugih živih bića ne poseduje – kako kažu biolozi (Besede Nobelovaca, 2001, 19): „krajnju specijalizovanost koja ga prisiljava na određenu formu življenja“.

Autori koji, u kontekstu disproporcije egzosomatskog i duhovnog razvoja, naglašavaju ovo ne posedovanje „krajnje specijalizovanosti za prisiljavanje na određenu formu života“, ovo vide kao benefit čoveka u odnosu na sva druga bića, u svetlu slobode izbora. Ovde se može postaviti vrlo važno pitanje, da li upravo ovi benefiti i sloboda izbora (ili, zašto) čovaka usmerava prvenstveno ka materijalnim vrednostima (Vujović i ostali, 2020). Zašto ga ne usmerava ka negovanju i razvoju duhovnih vrednosti?

Ovde se otvara i pitanje povezanosti socioekonomskih nejednakosti i disproporcije egzosomatskog i duhovnog razvoja, u smislu da li su socioekonomske nejednakosti prisutnije u društvima usmerenim ka egzosomatskom ili ka duhovnom razvoju?

Upravo ove razlike potvrđuju da čak i unutar zajednica zasnovanih na duhovnim načelima postoji latentna napetost između potrebe za materijalnim i težnje ka duhovnom, što ukazuje na duboko ukorenjenu prirodu čoveka da balansira između ova dva pola (Šolević, 2025).

Čovekov amaterizam, sa biološko evolutivnog stanovišta naglašen, omogućava mu da svoju različitost i individualnost ispoljava stvaralački slobodno i svrishodno u isto vreme, što znači da čovek svoje delovanje zasniva na ukrštanju znanja o onom što se pre njega dešavalo sa predstavom o onom što se može desiti posle njega (Besede Nobelovaca, 2001).

Čovekova sposobnost da planira i kritički rasuđuje - odlučuje, trebalo bi da ima odlučujuću vrednost u uspostavljanju ravnoteže između tela i duše čoveka što nije slučaj u svakodnevnom životu.

Poseban specifikum egzosomatskih nejednakosti jeste da su prisutne i u manastirima gde je sva imovina zajednička, nema privatnog vlasništva. „U manastirima važe druge vrednosti, a međuljudski životi su drugačije ustrojeni... U ranoj hrišćanskoj crkvi niko nije bio siromašan jer su i siromašni i bogati davali sve što imaju crkvenoj riznici, a ona je postajala zajedničko dobro svih članova“ (Farsiotis, 2018, 41, 42). U manastirima vlada savršena organizacija, red i mir. Da li je suština u savršenoj jednostavnosti sazdanog u samo dve reči: sa blagoslovom, odnosno ništa se ne sme raditi „bez blagoslova“. Opet samo dve reči! Ovde se mogu tražiti sličnosti sa pčelama, organizacijom njihove zajednice (videti: Ferguson, 2016).

No, da li je egzosomatski svet toliko vezan za materijalne vrednosti da u ovom smeru postoje razlike i u samim manastirima, vidljive u formi života u onožiću i života u opštežiću. Da li se ove razlike pojavljuju i u okviru duhovne zajednice zbog prisustva „egzosomatskih“ vrednosti i razmišljanja?

Zarobljeni kapital i tržišne mahinacije: motiv i posledica ekonomskih nejednakosti

Danas, shodno privrednim kretanjima ili bolje rečeno karakteristikama problema koji potresaju privrede i razvijenih i nerazvijenih zemalja, može se zaključiti da su velike korporacije generatori istih. One otimaju resurse i zarobljavaju kapital, s tim da je zarobljavanje kapitala od strane pojedinaca i porodica mnogo pogubnije nego od strane korporacija.

Kao vrednost koja stvara novu vrednost, kapital teži stalnim gibanjima u cilju oplodnje, stvaranja većih prinosa. Pojedinci i porodice znaju često kapital imobilisati u cilju sigurnosti - tajni računi, nefunkcionalne nepokretnosti i sl., dok korporacije kapital nastoje maksimalno mobilisati u cilju uvećavanja pod sopstvenom kontrolom i u cilju sopstvenih interesa.

Realnu moć, realne tokove kapitala na globalnom nivou određuju velike korporacije, politička moć je samo prečica (često organizovanim kriminalom) do realne moći, dok je ekonomska moć prava moć (Vujović, 2010). „Celokupan se društveni život odvija pod kontrolom triju grupa, političara: finansijskih političara, korporacijskih političara i vladinih političara“ (Dragičević, 1997: 287).

Pad Berlinskog zida i veliki privredni preobražaj u Kini potvrdili su definitivni kraj planske ekonomije i uzlet tržišne privrede kao jedinog modela ekonomskog razvoja i uređenja privrede i društva.

Dok čuvena svetska ekonomska imena – A. Smit i Dž. S. Mil, idealizuju nevidljivu ruku tržišta kao svemogućeg regulatora privrednih kretanja, suprotno njima Dž. M. Kejns smatra da se bez države ne može, naglašavajući: što više tržišta i države po potrebi!

Kako primećuje Krugman (Paul Krugman), Kejns je ekonomske slabosti društva video u „neuspehu obezbeđivanja pune zaposlenosti i proizvoljne i nepravedne raspodele bogatstva i dohodka“ (Krugman, 2012: 213).

Prihvatajući i produbljujući stavove Kejnisa po pitanju uloge države u rešavanju velikih privrednih lomova, Krugman naglašava: „ono što je važno 1936. važi i danas... kao i tada, nedostatak radnih mesta je izraz nedelotvornosti sistema koji čak i u 'dobrim vremenima' odlikuje izrazita nejednakost i nepravda“ (Krugman, 2012: 213).

Nobelovac Ž. Tirol smatra da je, u svetu, ipak više onih razočaranih tržištem: „međutim tržišna ekonomija odnela je samo polovičnu pobjedu, jer nije osvojila ni um ni srce ljudi. Nadmoć tržišta, kojem tek skromna manjina naših sugrađana poklanja poverenje, prihvata se sa fatalnošću, a kod nekih biva praćena i buntom. Opšte negodovanje ukazuje na trijumf ekonomije nad humanističkim vrednostima, na svet bez milosti i saosećanja, prepušten zadovoljavanju ličnih interesa, na razaranje društvenih veza i vrednosti koje počivaju na ljudskom dostojanstvu, na otklon politike i javnih službi, te na nemogućnost održivosti prirodne sredine“ (Tirol, 2019: 11).

Praveći brojne komparacije i povlačeći paralele, posebno između Engleske i Kine u vreme XVII ali, i u XX i XXI veku, zatim Nemaca i Korejaca (jedan narod dve države sa različitim uređenjem i institucijama), Ferguson za sve probleme: loš ekonomski razvoj i rast, uvećavanje dugova, rast nezaposlenosti i ekonomskih nejednakosti, starenje populacije, korupcija, asocijalno ponašanje) krivca vidi u institucijama (Ferguson, 2016).

U ekonomskoj literaturi brojne su polemike oko pitanja šta je bolje: privatno vlasništvo nad kapitalom i slobodno preduzetništvo sa jedne strane ili, državna kontrola nad sredstvima za proizvodnju sa druge strane. Naglašavajući da država na razne načine utiče na živote građana od rođenja do smrti Stiglic (Joseph Stiglitz) ističe: „danas je opšte prihvaćeno mišljenje da se u središtu uspešne privrede nalaze tržišta i privatna preduzeća, ali da država igra značajnu ulogu kao dopuna tržištu. Kako, međutim, treba tačno da izgleda ta uloga i dalje predstavlja izvor neslaganja“ (Stiglic, 2004: 6).

U cilju rešavanja problema, ozbiljne analize postojećeg društveno-ekonomskog stanja otvaraju pitanje: da li je tehničko-tehnološki progres ceo dvadeseti vek stihijski i neplanski stvarao ekonomsko-socijalne nejednakosti, ili se radilo

o planskom stvaranju socio-ekonomskih nejednakosti. A nejednakosti nema bez države, u smislu da država ne funkcioniše kako treba, jer selektivno primenjuje zakon. Omogućava pojedincima da tržišnim mahinacijama i zloupotrebom zakona uzimaju/otimaju od drugih i prave enormna bogtva.

Kakve li će tek biti posledice zloupotreba biotehnologija i ekologije u političke svrhe i svrhu profita po svaku cenu?

Problemi ekonomije i društva uzrokovani dinamikom razvoja tehno-ekonomske i socio-ekonomske sfere uvek su pod uticajem neke vlade (Hjum, 2008: 90–91, 300). Slično Hjumu, Žan-Žak Ruso, govoreći o prirodi i prirodnim zakonima, posebno naglašava da zakonodavac ima odlučujuću ulogu u stvaranju organizovanog društva i države (Ruso, 2011: 54–55)

Tirol kao društvene izazove pod uticajem digitalne ekonomije izdvaja: poverenje – kakve garancije čovek ima da se podaci koje pruža neće okrenuti protiv njega, da će web/platforame kojima dostavlja podatke poštovati uslove ugovora; zatim vlasništvo – hoće li ljudi u budućnosti moći kontrolisati pristup sopstvenim podacima ili će biti zarobljenici neke korporacije?

Da li ovde opravdanost nalazi teorija Maltusa (Thomas Robert Malthus): „broj ljudi na planeti raste mnogo brže od količine hrane“, te da su posle izvesnog vremena razvoja privrede i društva nužno potrebni ratovi i prirodne nepogode širokih razmera, dok je Kondratjev (N. D. Kondratjev) zastupao tezu da su ekonomski ciklusi neminovnost negde posle dvadeset-trideset a najdalje pedeset godina.

Nejednakosti kao posledica tržišnih mahinacija, odnosno ne funkcionisanja države su antipod prekoj potrebi i smernicama nastanka države isticao je Žan Žak Ruso u Društvenom ugovoru (2011), dok neki autori navode da su nejednakosti, one nastale kao posledica različitog kapitala, odnosno različitih znanja i veština pojedinaca korisne za razvoj i napredak društva (Šuković, 2013).

Zarobljeni kapital bez prisustva duhovnih vrednosti može biti opasan sa dalekosežnim posledicama za široke narodne mase. Da je jaz između duhovnog i materijalnog razvoja sve veći, upravo u ekonomski razvijenim zemljama Zapada, nema sumnje, potvrđuje svakodnevni način života, posebno broj trenutnih ratova u svetu. Koliki li kapital kontroliše vojna industrija u svetu?

Nužan je, izgleda, povratak odgovorima na temeljna pitanja, premise i aksiome, ili formule mere života SAD i V. Britanije. Temeljna premisa SAD uspostavljena davne 1610 u Plimut koloniji u Sjevernoj Americi – *fizičko ropstvo*, i premisa V. Britanije, doduše dosta kasnije uspostavljena – *ekonomska neizvesnost* dolaze do izražaja u punom intezitetu početkom 21. veka zbog nedostatka duhovnih vrednosti, nedostatka religije.

Sušтина *fizičkog ropstva* u SAD bila je obezbediti robove (jeftinu radnu snagu) za uzvrat obezbeđenja krova nad glavom i parčeta hleba, dok je suština britanske ekonomske neizvesnosti – nikakva sigurnost, obezbediti dovoljno radne snage bez obaveze obezbeđivanja krova nad glavom i parčeta hleba, ucenom

strahom za radno mesto. Otuda ugovori o radu danas na demokratskom zapadu na određeno vreme: na godinu dana, na par meseci, na mesec dana – firme prave ugovore o radnom angažovanju čak na par dana. Kakva je ekonomska sigurnost porodice sa malom decom u Britaniji i njihovim ugovorom o radu na mesec ili petnaest dana (Vujović, <https://iskra.co/reagovanja/slavljudub-vujovic-duhovna-digitalizacija>, 2023)?

Trka za matrijalnim bogatstvom je glavni cilj ekonomski razvijenih država. U toj treci zapad zna da je njihov najjači adut (jači od atomske bombe) dolar protiv koga se upravo bore svi oni koji imaju ikakvih mogućnosti. U ovom pravcu, SO u Ukrajini je kap vode u moru, posebno ako se uzme u obzir poruka V.V Putina: „sledi najvažnija i najopasnija decenija od drugog svetskog rata“ poslata sa foruma Međunarodnog diskusionog kluba u Valdaju <https://www.pecat.co.rs/2022/10/sledi-najvaznija-i-najopasnija-decenija-glavne-poruke-putina-sa-foruma-valdaj/> (jul 2025).

Po obimu kapitala kojim raspolaže u naoružanju, tehnicima i tehnologijama vojno industrijski sektor/kompleks je vodeći u svetu, u svim državama. Vojna industrija mora da radi jer osigurava bezbednost svim ostalim industrijama država i stanovništvu uopšte, dok s druge strane ograničenost kapaciteta skladišta i zastarevanje tehnologija stvaraju ozbiljan problem. Problem čije je jedino rešenje u pokretanju ratova!?! Kapital ne trpi zarobljavanje, mora, kao što je u radu isticano, da se giba-obrće-prevrće! Za kratko vreme se uvećati.

Šta da se radi - kako rešavati probleme?

U pravcu nužnosti ekonomskog razvoja u svetlu duhovnih vrednosti, shodno navodima u prethodnom delu rada, brojna su pitanja i mogući odgovori na njih.

Na osnovu analize ekonomskih problema u savremenim privredama možda je rešenje u modelu kombinacije elemenata tržišne privrede s visokom centralizacijom i državnom kontrolom ključnih sektora!?

Potreban je model ekonomskog razvoja sa fokusom na čoveka a ne na kapital!?

Duhovne vrednosti stavljaju čoveka kao svesno i moralno biće u centar ekonomskih aktivnosti, tako da ukupan ekonomski razvoj treba da služi čoveku a ne obratno.

Dakle, duhovni pristup ne odbacuje ekonomski razvoj, ali teži ka humanosti, ka ravnoteži. Prosperitet je poželjan, ali ne po cenu duhovnog siromaštva, pohlepe, otuđenja ili degradacije čoveka, porodice, ljudskih odnosa i time celog društva.

Upravo duhovne vrednosti podrazumevaju poštovanje porodičnih vrednosti, poštovanje prema prirodnoj sredini i budućim generacijama, jer briga o prirodnoj sredini i resursima nisu samo tehnička pitanja, već i moralna dužnost i obaveza (Vujović i ostali, 2012).

Koncept ekonomskog razvoja u svetlu duhovnih vrednosti, podrazumeva model u kojem se ekonomski napredak ne bi merio isključivo na konvencionalan

način: kroz rast BDP-a, proizvodnju, potrošnju i profit, već se usklađivao sa dubljim, nematerijalnim ciljevima čoveka i društva kao što su dostojanstvo, pravda, zajedništvo, unutrašnji mir i očuvanje prirode. Kod ovog modela ekonomskog razvoja fokus ne bi bio isključivo na stvaranju materijalnog bogatstva, već i na tome kako se ono raspodeljuje i koristi - da li doprinosi opštem dobru. Odgovornost, korektnost, solidarnost i saosećanje bili bi neizbežni u donošenju odluka o raspodeli novostvorene vrednosti. Ovde kod ovog modela poslovni uspeh se ne bi merio samo finansijskim rezultatima, već i uticajem na radnike, zajednicu i prirodno okruženje.

Suprotno Zapadu, po učenju Ruske Pravoslavne crkve: „stvaralačke sposobnosti su manifestacija lika Božijeg u čoveku. Crkva blagosilja stvaralaštvo koje otkriva nove horizonte za duhovno uzrastanje čoveka i za poznanje stvorenog sveta. Budući da je prizvano da doprinosi razotkrivanju potencijala ličnosti, stvaralaštvo ne treba da opravdava nihilistički odnos prema kulturi, religiji i moralu. Pravo svake ličnosti ili grupe ljudi na samoizražavanje ne treba da se ostvaruje u formama koje su uvredljive za uverenja i način života drugih članova društva“ (Poljak, 2025).

Shodno analizi geneze doprinosa pojedinih nuka nastanku i razvoju civilizacija, teologija i filozofija su najpozvanije na temu zarobljenog kapitala, i, posebno danas, odnosa veštačke inteligencije i religije, ali, pozvana je i ekonomija. Ekonomija je preduslov svim prethodno pomenutim pomacima, svih nauka, religije i naravno veštačke inteligencije.

Treba naglasiti da ove dve prve ne mogu bez ekonomije, pored više razloga, prvenstveno ne mogu zbog odnosa opredmećenog i živog rada u procesu stvaranja nove vrednosti.

Odnos čoveka i veštačke inteligencije, ili odnos religije i veštačke inteligencije može se sagledati kroz odnos živog i opredmećenog rada.

Upravo, da li će odnos živog i opredmećenog rada omogućiti čoveku prednost nad veštačkom inteligencijom zavisi od religije, odnosno koliko je čovek kao gospodar živog rada iskreno religiozan.

Učenje Ruske pravoslavne crkve potvrđuje da zemaljski život nije moguć bez materijalnog zadovoljenja potreba čoveka ali da „realizacija ekonomskih prava ne treba da dovodi do formiranja takvog društva u kome se korišćenje materijalnih dobara pretvara u cilj koji dominira ili je jedini cilj postojanja društva. Jedan od ciljeva ekonomskih i socijalnih prava sastoji se u tome da se spreči konfrontaciono raslojavanje u društvu. Takvo raslojavanje je u suprotnosti sa zapovešću o ljubavi prema bližnjem. Ono stvara uslove za moralnu degradaciju društva i ličnosti, rađa međusobno otuđenje ljudi i narušava princip pravednosti. Bitna odgovornost društva jeste briga o ljudima koji nisu u mogućnosti da ostvare svoje materijalne potrebe. Mogućnost obrazovanja i neophodne za život medicinske pomoći ne sme da zavisi od socijalnog i ekonomskog položaja čoveka“ (Poljak, 2025: 9).

Nije potrebna nikakva posebna mudrost pa da se shvati da bez rada nema ekonomskog razvoja i rasta, ali, isto tako radniku je potreban odmor. Potrebni su mu normalni uslovi života. Na kraju, i čovek je nastao zahvaljujući radu, ali radu ruku Tvorca neba i zemlje, svega vidljivog i nevidljivog.

Opredmećeni rad kao produkt živog rada, radne snage čoveka manifestovane u formi znanja i vremena. Opredmećeni rad – mašine, odnosno veštačka inteligencija (VI) nastoji uzeti primat nad živim radom. Ovde se rađa problem opasan po budućnost čovečanstva – radi se o okretanju kapitala protiv rada i protiv prirode.

Opredmećeni rad pod kontrolom velikih korporacija (krupnog kapitala) odavno je skuplji od živog rada zahvaljujući kome je i nastao, nastojeći potpuno eliminisati živi rad tehničko-tehnološkim inovacijama stvarajući tako i veštačku inteligenciju. Svedeno na samo dve, od njega zahtevane uloge – kao potrošači i kao glasači – čovek/stanovništvo je, zahvaljujući savremenim tehnologijama, poodavno pod totalnom kontrolom krupnog kapitala koncentrisanog u rukama određenih grupacija (Vujović i ostali, 2022). Sa stanovništvom kao glasačkom mašinerijom nema problema, ali problem je njegova potrošačka uloga.

Vlasnicima kapitala odgovara da stanovništvo dosta troši, ali da bi trošili moraju prethodno imati novac, moraju im ti isti vlasnici plaćati korektno nadnice. Upravo kod potrošačke uloge stanovništva VI pokazuje nepopravljivu slabost, a to je, da se ne može pojaviti na zelenoj pijaci i birati namirnice, dok kod kontrolisanja glasačke uloge stanovništva ima impozantnu ulogu!?

Obrazlažući ideju o savršenoj državi D. Hjum, navodi izvršnu vlast kao faktor od koga zavise svi aspekti uspostavljanja savršene države (Hjum, 2018), dok Fukujama u tom pravcu detaljnije analizirajući delokrug naspram moći (snage) države, apostrofirira moć države kao faktor od koga zavisi ukupan privredni razvoj (Fukujama, 2007).

Vezano za pomenuti susret Judeja i Jelina u antička vremena, ovde se postavlja pitanje ko je na koga više uticao? Međutim bez obzira koja je od ove dve strane imala veći autoritet ili, veću fizičku moć, bez „svetlosti ekonomije“ nisu mogli napred. Jednostavno bez ekonomije nema ni filozofije, ni teologije, bez onog Aristotelovog OIKOS-NOMOS, ili konkretnije: proizvodnje, raspodele, razmene i potrošnje. Nema bez živog rada ma koliko on kao kapital bio potiskivan od strane opredmećenog rada u vlasništvu velikih korporacija.

Veštačka inteligencija je opredmećeni rad, ali ne bilo koji, već opredmećeno ozbiljno znanje živih stručnjaka.

Dobro je za ekonomiste, ponekad napraviti poređenje motike i robota u cilju sagledavanja uzroka ekonomskih, a iz njih i svih ostalih nejednakosti.

Kod uzroka nejednakosti Tirol porodično okruženje i kvalitet obrazovanja vidi kao ozbiljne probleme, navodeći: „...stoga postoji opasnost od većeg produbljivanja nejednakosti, zavisno od porodičnog okruženja i kvaliteta obrazovanja“ (Tirol, 2019, 509).

Stvaranje VI zahteva mnogo živog rada u obliku sofisticiranog znanja npr. stvaranje robota ili veštačkog mesa (veštačkog hamburgera) ili magnetne rezonance, zatim zahteva znanje za upotrebu same VI, što znači ona je investicija velikog kapitala usmerena prvenstveno na kontrolu (svih i svega, i to na planetarnom nivou) u cilju brzog uvećenje postojećeg kapitala.

Dok motika, takođe produkt znanja i vremena, zahteva mali početni kapital, jednostavan opredmećen živi rad, niske troškove održavanja i malo upotrebno znanje živog rada, vek trajanja dugačak i tsl. Jednostavnost pravljenja i dostupnost širokim narodnim masama, motiku diskvalifikuje u odnosu na VI, dok s druge strane motika ima ozbiljnu prednost u odnosu na VI – *nije uvek pod kontrolom velikih korporacija*, dok veštačka inteligencija jeste!

Odnos motike i robota je sličan odnosu heroina i zelene salate. Do heroina ne može svako doći i kad poželi, dok do zelene salate sve je suprotno heroinu, dostupna je najširim narodnim masama i nije štetna po zdravlje. Veštački hamburger, pod prepostavkom i da je zdrav, nema budućnosti zbog visoke proizvodne cene i male kupovne snage većine.

Na tragu predhodnih primera i paralela, uticaj (i ulogu) VI na religiju a time i na celo društvo moguće je u određenoj meri spoznati analizom života u pravoslavnim manastirima, analizom odnosa opštežića i onožića.

Posmatrajući svakodnevicu života, nesumnjivo je da su materijalne vrednosti produkt određenih duhovnih vrednosti – znanja, unutrašnjih psiholoških stanja, emocija i ljubavi pojedinaca. Svi izumi su nastali zahvaljujući nekim pojedincima dok kasnije kontrolu nad njima preuzima krupan finansijski kapital isključivo vođen profitom.

Dobar je primer dinamita-eksploziva koji je izmislio pojedinac u nameri da pomogne čoveku, da čovek može prilagoditi sebi prostor za život (da može srušiti stene i brdo, da napravi put i sl.), ali kasnije ga preuzima veliki kapital i pravi biznis, koristeći ga po potrebi i za ubijanje dugih ljudi. Ovaj primer odlično pojašnjava humanu stranu duhovnih vrednosti koje prave dinamit u nameri da pomognu čoveku, i materijalnih motiva drugih pojedinaca (nehumanih) koji po cenu tuđeg života hoće veliki profit.

Hoće li i veštačka inteligencija menjati namene kao i dinamit? Posebno je interesantno posmatrati vezu VI i nuklearnog oružja u kontekstu pisma A. Ajnštajna pisanog pre 70 godina u Londonu u formi memoranduma kojim i počinje Pagouški pokret (Kurtikov, 2025), a u kojem, pored ostalog stoji: „moramo naučiti da razmišljamo na nov način. Ne treba da se pitamo koji koraci mogu dovesti do vojne pobede našeg tabora – jer takvi koraci više ne postoje; moramo da se zapitamo: koji se koraci mogu preduzeti da se spreči oružani sukob, čiji bi ishod bio katastrofalan za sve učesnike?“ (Kurtikov, <https://vz.ru/world/2025/7/9/1343854.html>).

Kako Kurtikov navodi, u memorandumu stoji i sledeće: „Javnost, pa čak i mnogi državnici, ne razumeju šta je sve na kocki u nuklearnom ratu... Jedna hidrogenska

bomba bila bi dovoljna da sravnji sa zemljom velike gradove poput Londona, Njujorka ili Moskve“. „...Najveći stručnjaci jednoglasno tvrde da bi rat uz upotrebu hidrogenskih bombi mogao dovesti do nestanka ljudskog roda. (...) Zato postavljamo pred vas sledeće, strašno, neminovno i surovo pitanje: da li ćemo pristati na uništenje čovečanstva – ili će čovečanstvo odustati od ratovanja?“

Pored nuklearnog oružja, odnos religije i veštačke inteligencije najinteresantnije će izgledati u svetlu biotehnologija.

Primer dinamita istvremeno otvara veliku dilemu kako rešavati sve dublji jaz između duhovnih i materijalnih vrednosti, i time rešavati sve veći problem socioekonomskih nejednakosti u svetu.

Neki pisci antagonizme materijalnih i duhovnih vrednosti sagledavaju duboko kao razlike između svetovnog i duhovnog života (Čurović, 2023), gde se ljudi u svetovnom životu bore za materijalno bogatstvo, dok su u duhovnom životu moralne vrednosti „čast, sloboda i vera iznad čoveka“ (Čurović, 2023: 30), po čemu se život čoveka i razlikuje od životinjskog. Ovde dolazi do izražaja dučićevo spokojstvo sa početka rada – da je svim živim bićima osim čoveka, za spokojstvo dovoljno da imaju stan, hranu i biološku produkciju.

Na kraju, tehničko-tehnološki razvoj kao „pogonsko gorivo“ ekonomskog razvoja ne sme se zaustavljati, ali se svi tehničko-tehnološki pomaci/izumi moraju kontrolisati u smislu njihovih direktnih i indirektnih efekata na čovečanstvo, da se njihovi razvojni procesi i kasnije komercijalizacija na vreme usmeravaju u humanom pravcu, odnosno preusmeravaju ukoliko se proceni da mogu vremenom postati opasni za budućnost čovečanstva.

Danas kada NATO savez traži da sve članice povećaju izdvajanja za odbranu na 5% BDP do 2035. godine, kada desetak država različitih kulturnih kodova imaju nuklearno oružje, pitanje je kakvu sigurnost ima ostatak sveta i o kakvom progresu da razmišlja?

Bez obzira na podeljenost i samih naučnika po pitanju efekata VI za čovečanstvo – dobrih i loših, kao i njenih efekata na religiju, veliki uticaj u budućnosti će imati velike korporacije, odnosno njihovi vlasnici i političari. Nažalost, danas su mnoge korporacije jače od dosta država u svetu, ali ipak država u odnosu na korporacije, ima zakonom predviđene mere prinude tako da su, nadajmo se i rešenja na strani države.

Posebno bi nauka trebala da trijumfuje u odnosu na politiku, da iskoristi svoje adute superiornosti po pitanju znanja u odnosu na nju, jer pored toga što „finansijski političari“ kontrolišu i operativno prate finansijske tokove novca ipak je strah za sopstveni život (i živote porodice) jači od ljubavi prema novcu a time i njihove moći, a država zna strahom rukovati.

Zaključak

Duhovne vrednosti nisu zamena za ekonomske politike, „demokratiju“, infrastrukturu ili tehnički napredak, ali mogu predstavljati temelj na kojem se gradi zdrava porodica, održivi ekonomski i ukupni razvoj društva. U društvima gde su duhovne vrednosti u ravnoteži sa racionalnim ekonomskim pristupom, često se beleži zdraviji i stabilniji ekonomski napredak.

Na osnovu ukupnog izlaganja, zaključak je da su svi ozbiljni ekonomski problemi u društvu posledica neadekvatnog funkcionisanja države/a u smislu neadekvatne zakonodavno-pravne regulative i posebno njenog ne funkcionisanja.

Država kao aparat sprovođenja primene zakona često je u raskoraku, s jedne strane, između njenih zakonima predviđenih nadležnosti, njenog zakonskog opsega, i s druge strane, njene realne moći u praksi, koliko ona stvarno sprovodi svoje nadležnosti.

Dakle, problem je u raskoraku između defakto i dejure države.

Osim raskoraka između defakto funkcionisanja i dejure nadležnosti, opravdanost postojanja funkcionalne države treba tražiti u motivima i nužnoj potrebi/ama njenog nastanka.

Budućnost društva zavisi od sposobnosti da se materijalni razvoj uskladi sa duhovnim vrednostima, jer bez te harmonije prosperitet postaje puki mehanizam, a ne sredstvo za dobrobit čoveka. Samo društvo koje stvara ravnotežu između ekonomije i moralnih principa može garantovati stabilnost, pravdu i unutrašnji mir svojih članova.

Literatura

- Čurović, Ž. (2023). *Strune perunove*. Pravoslavna fondacija, Beograd.
- Dragičević, A. (1983). *Leksikon političke ekonomije*. Informator, Zagreb.
- Dragičević, A. u: Lundberg, F. (1977). *Bogati i najbogatiji*, knjiga 2, Globus, Zagreb.
- Dučić, J. (2004). *Jutra sa Leutara – reči o čoveku*, Glas crkve, Valjevo.
- Dugin, A. (2025). *Технологија је апсолутни непријатељ човека*, Nauka i kultura-
<https://naukaikultura.com/tehnologija-je-apsolutni-neprijatelj-coveka/> (21.09.2025)
- Farasiotis, D. (2018). *Tri gurua, jedan mladić i starac Pajsije*, Manastir Uspenja Presvete Bogorodice-Podmaine, Budva, Crna Gora.
- Ferguson, N. (2016). *Velika degeneracija – Kako se institucije raspadaju i ekonomije umiru*, Plato, Beograd.
- Fukujama, F. (2007). *Gradenje države*. Filip Višnjić, Beograd.
- Galbrajt, J. K. (1997). *Dobro društvo-humani redosled*, Grmeč, Beograd.
- Hume D. (2018). *David Hume on Morals, Politics, and Society*. Yale University Press, USA.
- Hume, D. (1994). *Political Essays*. Published by the Press Syndicate of the University Press.
- Kalezić, D., Perišić, Z., Batanica, D. (2001). *Besede Nobelovaca*. KUD Diogen, Surčin-Beograd.

- Krugman, P. (2012). *Okončajte ovu depresiju odmah*, Heliks Smederevo i Interkomerc Beograd, Smederevo, Beograd.
- Krutikov, J. (2025). *Kako je propala ideja „tehnokratske svetske vlade“*, <https://vz.ru/world/2025/7/9/1343854.html> (10.07.2025)
- Malthus, T. R. (1798). *An Essay on the Principle of Population*, VI edition, Ward Lock London.
- Poljak, N. (2017). *Osnovi učenja Ruske pravoslavne crkve o dostojanstvu, slobodi i ljudskim pravima*, <https://svetosavlje.org/osnovi-ucenja-ruske-pravoslavne-crkve-o-dostojanstvu-slobodi-i-ljudskim-pravima/?pismo=lat> (04.05.2025)
- Samuelson, A. P. (1969). *Ekonomija – uvodna analiza*. Savremena administracija, Beograd.
- Ševkunov, T. (2013). *Nesveti a sveti i druge priče*. Čuvari, Novi Sad: Artprint media.
- Šolević, M. (2025). *Socioekonomska diferencija u Srbiji, 1991-2022*, Univerzitet MB, Beograd.
- Stiglic, Dž. (2004). *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Šuković, D. (2013). *Nejednakosti, nezaposlenost i kriza*. Institut društvenih nauka, Beograd.
- Tirol, Ž. (2019). *Ekonomija za opšte dobro*. Akademska knjiga, Novi Sad.
- Vujović, S. (2023). *Duhovna digitalizacija*, <https://iskra.co/reagovanja/slavoljub-vujovic-duhovna-digitalizacija/> (29.06.2025)
- Vujović, S., Bjeljac, Ž., Vujić, N., Spaić, J. (2022), *Trust in local media and information they share during the Covid-19 pandemic: Belgrade example*, Forum geographic, vol. XXI br. 1 str. 83–91, doi: 10.5775/fg.2022.048.i
- Vujović, S., Cvijanović, D., Vujić, N. (2020), *The influence of diet habits, on what, how, how much and for whom to produce in the agricultural sector of Serbia?*, Economics of Agriculture, vol. 67 br. 4 str. 1205-1216, doi:10.5937/ekoPolj2004205V
- Vujović, S., i ostali (2010). *Negativni efekti stranih direktnih investicija – iskustva nekih zemalja*. Ekonomika poljoprivrede, br. 2/2010. Beograd, 175–192.
- Vujović, S., Janković, D., Štetić, S., Šimičević, D., Premović, J. (2012), *Economic evaluation of the external effects of cultural heritage as a developmental environment of agro-tourism (Vojvodina sample)*, Technics technologies education management-TTEM, vol. 7 br. 4 str. 1888–1899.
- Žan-Žak Ruso (2011). *Društveni ugovor: o poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima-rasprava o naukama i umetnosti*. Filip Višnjić, Beograd.